

ДЖУНУШАЛИЕВА К.К.

КББА

Кыргызстан, Бишкек

АТТОКУРОВА С.К.

Жанаалы уулу А. ат. орто мектеп

Кыргызстан, Бишкек

Dzhunushalieva K.K.

КББА

Kyrgyzstan, Bishkek

Attokurova S.K.

Zhanaaly uulu A. at. ortho mectep

Kyrgyzstan, Bishkek

kalimankao@mail.ru

МЕКТЕПТЕ ГЕОГРАФИЯНЫ ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫН ГЕОГРАФИЯЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ

ФОРМИРОВАНИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ У УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГЕОГРАФИИ В ШКОЛЕ FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS IN STUDENTS AT GEOGRAPHY IN SCHOOL

Аннотация: Макалада окуу процессиндеги географиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу маселелери каралган. Бул маселелерди кароо менен бирге илимий жана географиялык түшүнүктөрдүн дидактикалык өзгөчөлүктөрү берилген. Ошондой эле географиялык түшүнүктөрдүн өзгөчөлүктөрүн кароо менен бирге аны мектепте географияны окутууда калыптандыруунун методикалык маселелерине басым жасалган.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы формирования географических понятий при обучении географии в школе. При рассмотрении данного вопроса особенно уделяется внимание методическим требованиям формирования научных и географических понятий, а также их дидактических особенностей.

Annotation: The article deals with the formation of geographical concepts in the teaching of geography in the school. In considering this issue, particular attention is paid to the methodological requirements for the formation of scientific and geographic concepts, as well as their didactic features.

Түйүндүү түшүнүктөр: илимий түшүнүк, географиялык түшүнүк, билим берүүнүн мазмунунун компоненти, окуу процесси, түшүнүктөрдү калыптандыруу

Ключевые слова: научное понятие, географическое понятие, компоненты содержания образования, процесс обучения, формирование понятий.

Keywords: Scientific concept, geographical concept, the components of the content of education, the learning process, the formation of concepts.

Учурда дүйнөлүк билим берүү системасында болуп жаткан өзгөрүүлөр менен бирге республикабыздын жогорку жана жалпы билим берүү системасында да ар тараптуу өзгөрүүлөр болуп жатууда. Бул өзгөрүүлөр билим берүүнүн сапатын эл аралык деңгээлге дал келтирүү б.а. студенттердин жана окуучулардын алган теориялык билимдерин турмушта колдоно алуусун (компетенттүүлүгүн) камсыз кылуу болуп эсептелет. Ал эми студенттин жана окуучунун компетенттүүлүгү билим берүүнүн мазмунунун компоненттери дүйнө, адамзат, коом жөнүндөгү билимдердин, ишмердүүлүктөрдүн ыкмаларынын (билгичтик, көндүм), чыгармачыл ишмердүүлүктүн тажрыйбасынын жана айлана-чөйрөгө, башка адмдарга нарктуу мамиле жасоонун окуу процессинде калыптануу деңгээлинен түздөн-түз көз каранды экендиги педагогика илиминде окумуштуу-педагогдор И.Б.Бекбоев, Л.С.Выготский, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, В.А.Крутецкий, А.Н.Леонтьев, Э.Мамбетакунов, Н.А.Менчинская, С.Л.Рубинштейн, А.А.Смирнов, Н.Ф.Талызина, А.В.Усова, Н.М.Шардаков, ж.б. тараптан изилденип тастыкталган.

Билим берүүнүн төрт компонентинин ичинен дүйнө, адамзат, коом жөнүндөгү билим компонентинин окуучу же студент тараптан өздөштүрүү деңгээли калган үч компоненттин өздөштүрүүсүнө жана калыптануусуна негиз болуп эсептелет. Анткени, дүйнө, адамзат, коом жөнүндөгү билимдердин негизин илимий түшүнүк түзөөрүн, аны өздөштүрүү татаал мүнөздөгү процесс болуп эсептелээрин жана илимий түшүнүктүн билимдер системасындагы негизги элементтердин бири катары экендигин профессор Э.М.Мамбетакунов тараптан кеңири жана терең изилденген. Буга бир эле мисал катары окумуштуунун “Окуучулардын табият жөнүндөгү илимий

түшүнүктөрүн калыптандыруунун психодидактикалык проблемалары” аттуу илимий макаласында төмөндөгүдөй айтылган: “Илимий түшүнүктөрдү өздөштүрбөй туруп илимий закондорду же теорияларды өздөштүрүү мүмкүн эмес. Анткени, закондор илимий түшүнүктөрдүн ортосундагы байланыштарды көрсөтөт, ал эми теория түшүнүктүн өнүккөн формасы болуп эсептелет” [1]. Демек, биз мектепте же жогорку окуу жайларында окуу предметтерин окутууда, ар бир окуу предметинин илимий түшүнүктөрүн калыптандыруунун психологиялык-дидактикалык шарттарын аныктап алуудан баштоо зарылдыгы келип чыгаарын эстен чыгарбообуз керектигин жогорудагы айтылган цитатадан көрсөткөн болот.

География предметин окутуунун методикасында географиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу маселелери окумуштуу географ-методисттер Н.Н.Баранский, Э.Г.Байкова, А.Е.Бибик, Т.П.Герасимова, А.В.Даринский, М.К.Ковалевская, В.А.Коринская, В.П.Максаковский, А.А.Половник, Л.М.Панчешникова ж.б. тарабынан изилденип чыккан. Бул окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн негизинде XX кылымдын 70-жылдарында географиялык түшүнүктөр *жалпы жана айрым учурай турган* (единичный) болуп экиге бөлүнүп карала баштаган.

Окумуштуу географ-методист А.Е.Бибикин аныктамасы боюнча жалпы түшүнүктөр – бул өз алдынча предметтер жана кубулуштар жөнүндөгү ой жүгүртүү эмес жалпы белгилери менен окшош аталыштагы бир тектүү предметтер же кубулуштар аталат [2]. Жалпы түшүнүктөр өз ичинен *жалпы илимий жана жалпы географиялык, физикалык-географиялык, географиялык ресурс таануу жана геоэкологиялык, калктын географиясынын, экономикалык жана саясий, рекреациялык жана картографиялык* бөлүп каралган. Бул түшүнүктөргө мисалы: географиялык кабык, географиялык абал, Дүйнөлүк океан, глобалдык проблемалар, антропогендик ландшафт ж.б.

Жогоруда белгиленгендей, жалпы түшүнүктөрдүн сырткары *айрым учурай турган* (единичный) түшүнүктөр өзүнчө каралган. Бул түшүнүктөргө А.Е.Бибикин аныктамасы боюнча өз алынча аталышка ээ болгон конкреттүү объектилер жана кубулуштар жөнүндөгү түшүнүктөрдү атаган [2]. Бул классификациядагы түшүнүктөр кандайдыр бир кубулуштун же предметтин жалпы белгилери менен бирге, ошол эле предметке же кубулушка таандык болгон өзгөчө белгилери менен айырмачылыктары боюнча каралган. Бул катардагы түшүнүктөргө мисал катары “Тянь-Шань тоолору”, “Кавказ тоолору”, “Волга дарыясы”, “Европа”, “Азия” ж.б. [2, б.131].

Окумуштуу педагогдор учурда адамдын ой жүгүртүүсү, түшүнүү жөнүндөгү изилдөөлөрдүн ичинен илимий түшүнүктөрдү калыптандыруунун методикалык маселелерди маанилүү деп белгилешет. Бул өңүттөн алып караганда географиялык түшүнүк – географиялык билимдердин негизи болуу менен бирге, аны окуу процессинде өздөштүрүүдө төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөргө ээ экендигин эске алуубуз зарыл:

- илимий түшүнүктөр бири-бири менен байланышта болуп, толук бир тутумду түзөт;
- түшүнүктөр бири-бири менен тыгыз байланышта болгондуктан, алар толук түшүнүктөрдүн тутумунда өздөштүрүлөт;
- түшүнүктөр дароо эле бир мезгилде өздөштүрүлбөстөн, акырындык менен географиянын курстарын окуп-үйрөнүү менен калыптанат.

Географиялык түшүнүктөрдү окуу процессинде калыптандыруу эки багытта жүрөт: биринчиден, эң жөнөкөй элестөөлөрдөн жалпы түшүнүктөрдү кабыл алууга өтүү. Мындай багыт табиятты таануу курсунан географиянын башталгыч курсун окуп үйрөнүүгө мүнөздүү. Экинчи багыт – жалпы түшүнүктөрдөн, аларды конкреттештирүү б.а. мисалдар, практикалык иш аракеттер менен бекемдөө. Бул багытта окутуу материктердин жана океандардын географиясын окуп-үйрөнүүдө окуучулар алгачкы ирээтте жердин рельефи жер кыртышынын түзүлүшүнөн көз карандылыгын билишет дагы, кийинчерээк ар бир материктин рельефинин өзгөчөлүгүн түшүндүрүүдө пайдаланышат. Жогорудагы айтылган багыттарга ылайык география предметинин курстарынын биринчи бөлүмдөрүндө жалпы ири түшүнүктөр таяныч катары каралып, географиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун *индуктивдүү* жана *дедуктивдүү* эки ыкмасы аркылуу окуу процессинде ишке ашат. Окуу процессинде бул жолдорду тандап алууда төмөндөгү шарттардын эске алуубуз керек:

1. Окуучуларды жергиликтүү объектилер (көл, дарыя ж.б.), кубулуштар менен тааныштыруу мүмкүнчүлүгүнүн болушу.
2. Билимдердин мазмуну. Абстрактуу же теориялык түшүнүктөр эреже катары түшүнүктөрдү калыптандыруунун дедуктивдүү ыкманын жардамы менен мугалим тараптан ачылып берилет.
3. Окуучулардын таанып билүү жөндөмүнүн (байкоо, салыштыруу ж.б) өсүү деңгээли. Бул жерде окуучулардын абстрактуу ой-жүгүртүүсү үчүн дедуктивдүү ыкма жогорку талапты коет, ал эми индуктивдүү ыкма окуучулардын байкоо жүргүзүүсүнө, салыштыруусуна ж.б. басым жасоону көздөйт.
4. Окуу убактысы. Индуктивдүү ыкма көбүрөөк окуу убактысын талап кылат.

Ярославия педагогикалык институтунун профессору В.А.Щенев индуктивдүү ыкманын жардамы менен географиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу жана өздөштүрүү үчүн мугалим менен окуучунун ишмердүүлүгүнүн мүнөзү төмөндөгүдөй ыраттуулукта болушун сунуштайт [3]:

- а) объектилерге, кубулуштарга байкоо жүргүзүү жана алардын өзгөчөлүктөрүн аныктоо;
- б) алардын өзгөчөлүктөрүн салыштыруу жана анын ичинен түшүнүктүн негизги өзгөчөлүктөрүнүн башкы белгилери катары бөлүп кароо;
- в) негизги өзгөчөлүктөрүн жалпылоо жана түшүнүктүн аныктамасын формулировкалоо;
- г) түшүнүктүн түйүндүү сөзүн, негизги белгилерин талдоо аркылуу, анын ыктамасы менен иштөө;
- д) мурунку өздөштүрүлгөн түшүнүктөр менен байланышта жаңы түшүнүктү практикада пайдалануу.

Адабияттар

1. Мамбетакунов Э. Окуучулардын табият жөнүндөгү илимий түшүнүктөрүн калыптандыруунун психодидактикалык проблемалары. / Известия Кыргызской академии образования, №4 (20), 2011. Б.30-32.
2. Методика обучения географии в средней школе / Под ред. А.Е.Бибик и др. – М.: Просвещение, 1975.
3. Методика обучения географии в школе. Учеб. пособие для студентов геогр. спец. высш. пед. учеб. заведений и учителей географии. Под ред. Л.М.Панчешниковой. – М.: Просвещение; 1997.